

NABE

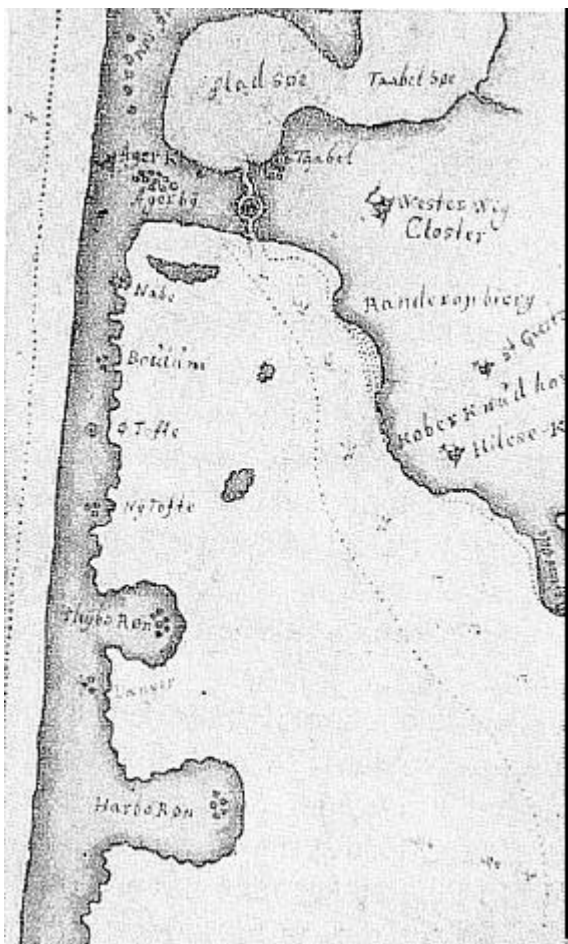
og kamppladsen 3. oktober 1657

Ved TORSTEN BALLE

1. Navnet Nabe.

FOR CA. 50 ÅR SIDEN kaldte Aggerboerne den forsvundne by, i hvis nærhed kampen stod, *e na:b* (med langt a¹). Det bestemte kendeord *e* foran Nabe viser, at navnet er et fællesnavn, således at man også måtte kunne tale om en nabe, men hvad er da en nabe?

Ordet er nu ikke mere i brug i folkemålet, men det findes andre steder i Ty som stednavn. I Hærens arkiv findes et kort, som man mener stammer fra ca. 1695²). På det finder man byen Nabe ved Agger, og lige syd for Thisted ser man navnet *Selstrup Nabe* som benævnelse for det, vi nu kalder Silstrup hoved, en pynt med stejle skrænter, der rager ud i fjorden. Lige syd for Silstrup Nabe findes *Aas Nabe* som navn på en anden pynt.

Kort i Hærens arkiv ca. 1695.

Lignende navne findes andre steder i landet, f. eks. i Sønderjylland³) og på Fyn⁴). Den yderste spids af Grenen kaldte Skagens fiskere *Nabbe*⁵).

Fra ældre dansk sprog kender man ordet *nab⁶*), som betyder spidst fremspring, især (den yderste spids af) odde, næs, pynt, og i den betydning indgår det bl.a. i sønderjyske stednavne⁷). Fra svensk dialekt⁸) kendes ordet *nabb*, d. e. hoved; odde, landtunge; i almindelighed: spids forhøjning; fremskydende spids af en eng, og på Østsvensk⁹) betyder *nabb*: odde, hvas spids, horn.

Ved siden af enstavelsesformen optræder der på dansk en sideform *Nabbe*, samme ord som gammeldansk *nabbe*, d. e. knold, pynt¹⁰), og norsk *nabbe*, som betyder spids bjergpynt¹¹). Det er dette ord, der usammensat findes i Silstrup Nabe, Aas Nabe og Nabe (ved Agger). Det sidste navn staves i matriklen 1664 *Nabbe* og *Naabbe*, i kirkebogen 1648 to gange *Naabe*, 1651 én gang *Naab* og én gang *Naabbe*, 1652 to gange *Naab*, 1653 og senere stadig *Nabe*.

Der må altså på det sted ved Agger, hvor Nabe lå, have været naturforhold, som har givet anledning til navnet. Disse forhold kan vi af gode grunde ikke undersøge på stedet, da hele den nordlige del af den gamle tange nu er nedbrudt af havet efter de store gennembrud i 1800'erne. Vi er derfor henvist til de sparsomme oplysninger, der findes om tangen før 1800.

Nogle år før 1657, sandsynligvis omkr. 1650-53, tegnede Johannes Meyer flere kort over Danmark, som findes i Det kongelige IBibliotek¹²). Disse kort er ikke så pålidelige som senere kort og må nærmest opfattes som skitser, men trods flere åbenlyse fejl er de dog meget værdifulde. På dem ser man syd for Agger en større landtunge, et næs, som skyder sig mod sydøst ud i fjorden og når så langt mod syd, at dens spids ligger ud for Draget mellem Ty og Tyholm. På denne tunge er der tegnet huse. Et af kortene har her to huse, hvoraf det ene synes at skulle forestille en kirke, to af kortene har tre huse, og på et fjerde findes fire. Heraf tør man vist kun slutte, at korttegneren har anset tungen for at være beboet. Fri fantasi er denne tunge på kortet sikkert ikke, men dens form og størrelse kan tænkes at være forkert angivet.

På det tidligere nævnte kort fra ca. 1695 findes tungen ikke, men hvor den skulle have været, ser man tre øer og nogle småholme, som kunne være rester af landtungen. Et senere kort over egnen, udført som forarbejde til Videnskabernes Selskabs danmarkskort¹³), viser kun to øer, de samme som den nordligste og den sydligste af de tre øer på kortet 1695. Den nordligste kaldes her

¹ H. F. Feilberg: Bidrag til en ordbog over jyske almuemål. Andet bind, s. 663, *nabbe*.

² Johs. Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen, s. 96.

³ Sønderjyske Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget.

⁴ F. eks. *Nabbe* ved Fåborg.

⁵ H. F. Feilberg: Bidrag til en ordbog over jyske almuemål. Andet bind, s. 663, *nabbe*.

⁶ Ordbog over det danske Sprog.

⁷ Sønderjyske Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget.

⁸ J. E. Rietz: Svenskt Dialekt-Lexikon.

⁹ Herman Vendell: Ordbok över de östsvenska dialekterna.

¹⁰ O. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog.

¹¹ Ivar Aasen: Norsk Ordbog. 2. udg.

¹² Det kongelige Bibliotek, G.K.S. 713², III, 32, 39, IV 2, 10.

¹³ I Geodætisk Institut. Målestok 1 :20.000.

Mortensholm og den sydligste Flegbusken. På intet af disse kort er der angivet bebyggelse på øerne, men på kortet 1695 findes byen Nabe ved et lille næs sydvest for Mortensholm. (S. 278).

Johs. Meyers kort ca. 1650.

Da ordet *nabe* bl. a. kan betyde en odde el. en landtunge, især den yderste spids af en sådan, kan den mulighed tænkes, at Nabe har ligget på yderenden af den tunge, der findes angivet på Johs. Meyers kort, og senere er flyttet. Spørgsmålet er da, om tungen har eksisteret i den form, som Johs. Meyer angiver, og om der findes vidnesbyrd om bebyggelser på den.

I matrikelen 1664 omtales ikke direkte nogen landtunge. Derimod siges det, at Aggerboerne har fæstet en holm i fjorden, som de skal give 12 rigsdaler for om året, hvilket beregnes til 12 td. hartkorn. Man anslår høvavlen på holmen til 12 læs årlig, d. v. h. næsten lige så meget som f.eks. høvavlen i hele Jannerup sogn, der opgives at være 12 $\frac{1}{4}$ læs. Denne holm må have været ret stor, og der kan ikke være tvivl om, at der her er tale om Johs. Meyers landtunge eller en del af den. Der nævnes ikke nogen bebyggelse på holmen, og da Nabe 1657 efter beretningerne at dømme lå på Aggertangen, må den også have ligget der 1664.

Naturligvis kan der være foregået forandringer i naturforholdene og bebyggelsen mellem 1650 og 1664, men sandsynligheden taler for, at Johs. Meyer har bedømt forholdene forkert, og det er forståeligt, om han har gjort det. På det føromtalt forarbejde fra ca. 1790 til Videnskabernes Selskabs kort bemærkes det indenfor en linie, som afgrænser den vestligste del af fjorden omkring holmen og nærmest tangen, at denne del af fjorden lå tør ved vestlige vinde, og at man da brugte fjordbunden som landevej, idet sandet var fast og hårdt. På søkortet fra ca.

1695 findes også en linie udenom dette areal, og udenfor denne linie angives vanddybden til $\frac{1}{6}$ favn, altså $\frac{1}{2}$ alen. Vanddybden indenfor linien må da have været ganske ringe, og linien skal sikkert angive grænsen for den del af fjorden, der lå tør ved lavvande. Da fjorden nu på den tid havde fersk vand, må det anses for sandsynligt, at der her som på andre lavvandede steder i fjorden pletvis voksede tagrør, siv, kogleaks og andre planter, der lever under sådanne forhold. Den sydligste af småøerne hed Flegbusken, og det må betyde, at der her var en bevoksning af iris eller lignende sumpplanter. Set ude fra Aggertangen eller fra Vestervigegnen kan nogle holme sammen med siv- og tagrørbevoksede arealer da let have taget sig ud som en landtunge. Ved en vis lav vandstand var der måske virkelig en tunge.

Nogen bebyggelse synes der som sagt ikke at have været i 1664, og det er ganske naturligt. Mortensholm, hvoraf en del endnu findes som den nordligste del af den nuværende Aggertange, er ganske lav og flad, bortset fra klitterne, og de øvrige holme har sikkert været af samme natur. De lave arealer ved Limfjorden oversvømmes endnu ofte ved højvande under storm, og det ville være meget risikabelt at bo på dem.

Når Johs. Meyer dog har tegnet huse på sin landtunge, kan årsagen være, at der har ligget nogle primitive boder eller hytter af lignende slags som dem, man endnu sidst i 1800erne brugte ved vestkysten som midlertidige boliger under fiskerisæsonen. Tidligere brugtes sådanne boder også af hyrder, der vogtede kvæg på marker, der lå noget borte fra landsbyen, og de blev også brugt som oplagspladser for forskellige ting. På originalen til det her gengivne kort er alle bebyggelser farvet røde, men ikke de 3 huse på tungen.

Det er da overvejende sandsynligt, at Nabe altid har ligget ved sit lille næs på Aggertangen. Dette næs er ikke større end mange andre små næs, der ifølge kortene 1695 og 1790 ragede ud fra tangen. Hvorfor skulle det så være en *nabe* og de andre ikke? Svaret får vi måske på det ældste originalkort over Agger sogn i matrikelsarkivet¹⁴) (fra ca. 1800), hvorpå byen Nabe ikke findes, men derimod *Nab Biere* og Nab Eng. Et bjerg betyder i dialekten i regelen ikke en klit, men en høj bakke med ret stejle sider, dannet af mere fast materiale (Bulbjerg, Gasbjerg, Savbjerg, Hjælpensbjerg m. fl.). Men kunne en sådan bakke findes i tangen? Den almindelige opfattelse er vist, at den gamle tange ligesom den nuværende var opbygget af strandvolde og klitdannelse og at Nissum Bredning engang har været en del af Vesterhavet. Undersøgelser i bunden af bredningen har imidlertid vist, at skaller og sneglehuse også i ældre lag ikke er af den samme type som de tilsvarende fra Vesterhavet, men mere tyndskallede, så man må antage, at bredningen har været skilt fra havet ved fast land eller måske snarere ved øer, som har dæmmet op for havets voldsomhed¹⁵). Langs vestkysten af Ty har der været flere sådanne øer. I Nordty således ved Stenbjerg, Vegebjerg og Savbjerg, men disse øer, der har ret stejle sider på grund af havets angreb, ligger nu inde i landet, fordi landet her hævede sig. Ved

¹⁴ Copie Carte over Thyebye Røn, Toftum, Øster Ager, Vester Ager, Sønder Aalum og Nørre Aalum Byers Ejendom udi Thisted Amt. Copieret af Joh. Schuchardt.

¹⁵ Danmarks geologiske Undersøgelser. II Række, nr. 35, s. 61.

Agger har der været en lignende ø, hvoraf det meste er skåret bort af havet. På kortet fra ca. 1790 står her "Leerberg, nautica¹⁶⁾ Blokkenberg", og ud mod Vesterhavet er angivet en skrænt. Ved Vester Agger står der: "Her begyndes Blokkenberg", og både Vester Agger, Sønder og Nørre Aalum ligger på dette bjerg.

Nabe Bjerg har da sikkert været et lignende bjerg, som er indgået i tangen, og det vil være ganske i overensstemmelse med den stedlige brug af ordet nabe, om man kaldte en pynt ud mod fjorden *e na:b*, ligesom det ville være naturligt at kalde bebyggelsen derved *Nabe*.

Matriklen 1664 bruger iøvrigt udtrykket "på Nabe", og den samme benævnelse findes stadig anvendt i kirkebogen, hvor også beboerne af de øvrige byer på tangen siges at bo "på Bollum", "på Toft" og "på Røn". Heraf tør man måske slutte, at alle tangens byer lå på forhøjninger, hvor de i nogen grad var sikret mod oversvømmelser.

2. Byen Nabe.

Nabe var kun en lille by. I matriklen 1664 nævnes først tre beboere og derefter endnu én i et hus. Det samlede hartkorn var 4½ td. Afgiften bestod af hvillinger, hvilket må betyde, at beboerne i hvert fald til dels har ernæret sig af fiskeri. Lidt landbrug har de dog sikkert også haft. Knud Aagaard fortæller i sin "Beskrivelse af Thy" 1802, at der var gode enge ind mod fjorden, og at de to byer, der dengang var tilbage på tangen, Toft og Røn, i modsætning til Agger havde nogen agerjord. Bunden var fed blåler. Forholdene har sikkert været noget lignende for Bollums og Nabes vedkommende. På det ældste originalkort over sognet ca. 1800¹⁷⁾ kan det ses, at de to forsvundne byers jord er opdelt i mange små lodder, hvilket må betyde, at de havde en ikke ringe værdi.

Man kunne synes, at disse byer lå meget afsides derude på tangen, men det var ikke tilfældet. De lå jo ved den vigtige landevej, der dannede forbindelse mellem Ty på den ene side og Vest- og Sydjylland, Slesvig og Holsten på den anden. Oddeundoverfarten var så besværlig, især for transport af stude og af varer, at man foretrak vejen over tangen¹⁸⁾. Langs med de gamle landeveje lå der ofte uden for de egentlige landsbyers område små bebyggelser, bestående af enkelte eller nogle få huse og gårde. Nabe må sikkert opfattes som en sådan vejbebyggelse.

Beboerne på Nabe nævnes i kirkebogen 1648 og endnu 1766. Kort derefter må byen være opgivet. Trap nævner, at byens sidste gård forsvandt 1775¹⁹⁾. Hvad var da grunden til, at byen forsvandt? Det kan ikke direkte have været havet, der har taget den, for på det nævnte kort fra omkring 1800 finder man endnu det sted, hvor byen ifølge kortet fra 1695 skulle have ligget. Men hav og fjord brød under storm og højvande ofte gennem tangen på de laveste steder og dannede åbninger, hvorigennem der kunne gå

rivende strømme. Når hullet i tangen igen lukkedes, var det sand og grus, der fyldte hullet, og et stykke god jord var da for bestandig ødelagt, samtidig med, at dele af engene var blevet dækket af sand og grus. Hertil kom, at vinden stadig førte sand fra stranden og klitterne ind over enge og marker, således at deres værdi forringedes år for år. Også fjorden kunne være en slem nabo. Om vinteren hændte det, at storme fra øst skruede fjordisen ind mod tangen i sådanne masser og med en sådan kraft, at engene blev opskåret og underskåret og overlagt med sand²⁰⁾. Det gik derfor stadig tilbage for beboerne, og det var at forudse, at forholdene ville blive værre og værre, så at fiskeriet ville blive deres eneste næringsvej. Men for fiskeriet var forholdene ikke så gode her som i Agger. Bådene var i fare for at blive skyllet bort af fjord eller hav²¹⁾, og der var langt ud i fjorden så ringe vanddybde, at det har været besværligt at få bådene ud. Ved Agger var fjorden derimod ret dyb. Kortet 1695 angiver ved åens udløb en dybde på 1 favn, og dybden stiger derefter jævnt. Ved Randrup er den 2 favn, syd for Helligsø 3 favn. Det er derfor forstæeligt, at unge mennesker flyttede til Agger, så der kun var gamle folk tilbage i Nabe. I de sidste år, før byen blev nedlagt, er der ikke født børn i byen. 1766 døde to gamle mennesker 85 og 80 år. Byens saga var ude.

3. Kampladsen ved Nabe.

Beretningerne om kampen fortæller, at svenskerne først i oktober 1657 trængte frem over Aggertangen for at nå ind i Ty og nåede Nabe. Norden for denne by havde bønder og borgere taget opstilling i en skanse, og foran denne skanse var der gravet en forsvarsgrøft, som dannede forbindelse mellem fjorden og havet. På kortet fra ca. 1790 finder man på tangen lige vest for Mortensholm navnet *Skandse Grob* (skansegrøft), og på kortet fra ca. 1800 finder man desuden nord for Skandse Grob tværs over tangen *Skandse Bakke*. Der kan ikke være tvivl om, at denne skanse og grønne er dem, der stammer fra kampen den 3. oktober 1657. Om de lave diger, som nu ligger nær Agger bådehavn, og som efter mundtlig beretning strækker sig mod vest ind under klitterne ud til havet, har noget med kampen at gøre, véd man ikke, men det er meget sandsynligt. Da den militære ledelse blev klar over, at svenskerne ville søge over Aggertangen, var det naturligt, om man forsøgte at standse dem på det sted, hvor de lave diger ligger. Her kunne skanserne støtte sig til havet på den ene flanke og til fjorden på den anden, idet fjorden her var så dyb, at svenskerne ikke kunne vade over den. Imidlertid ville det tage nogen tid at gøre et skanseanlæg her færdigt, da det ville blive ca. 1 km i udstrækning. Det ville derfor være nødvendigt foreløbig at standse de hastigt fremrykkende svenskere et sted på tangen. Denne var smallest nord for Nabe, så her kunne man hurtigst grave en skanse, som man kunne forsvare med forholdsvis få folk, medens resten arbejdede på hovedforsvarsværket. Det nævnes i beretningerne, at der var kommet mange vendelboer til stedet, men da ingen af dem er nævnt i kirkebøgernes fortegnelser over de faldne, har man ment, at de var løbet deres vej før kampen. Det er dog ikke sikkert. De kunne jo have været beskæftiget med

¹⁶ d. e. på søfartssprog.

¹⁷ Copie Carte over Thybye Røn, Toftum, Øster Ager, Vester Ager, Sønder Aalum og Nørre Aalum Byers Ejendom udi Thisted Amt. Copieret af Joh. Schuchardt.

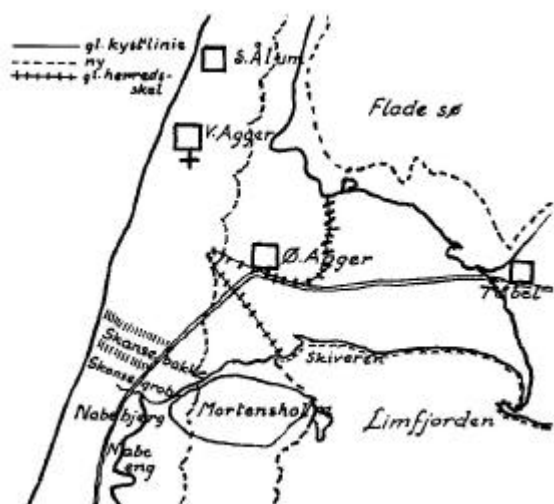
¹⁸ Copie Carte over Thybye Røn, Toftum, Øster Ager, Vester Ager, Sønder Aalum og Nørre Aalum Byers Ejendom udi Thisted Amt. Copieret af Joh. Schuchardt.

¹⁹ Se også C. Andresen: Om Klitformationen, s. 234.

²⁰ Historisk Aarboeg for Thisted Amt. 1926, s. 163.

²¹ Historisk Aarboeg for Thisted Amt. 1926, s. 156 og 163.

skansearbejdet, mens nogle af landets egne lå i forreste linie ved Nabe-skansen. At svenskerne kunne omgå denne skanse ved at vade over den lavvandede fjord, har ledelsen

sikkert vidst, men den risiko måtte man løbe. Svenskerne var jo ikke stedkendt, så der var en mulighed for, at det kunne gå. At forsvarsforberedelserne ikke var tilendebragt, kan man se deraf, at præsterne havde fået besked om at lade deres ryttere møde den 5. oktober, andre har rimeligvis fået samme besked. Svenskernes angreb på Nabe-skansen og deres hurtige sejr er da sikkert kommet bag på den militære ledelse, og deri skal man måske søge forklaringen på, at de kampdagen var flere mil borte fra kamppladsen, måske for at organisere mobiliseringen og forsyningerne.

Kampens udfald er kendt. Havde vore folk fået tid til at opbygge et bedre forsvarsanlæg, ville resultatet måske være blevet et andet. Det sted, hvor kampen stod, skansen og grøften, såvel som stedet, hvor Nabe engang lå, er forsvundet. En sammenligning mellem kortet af 1790, der er udført i målestok 1 :20.000, og et målebordsblad i samme målestok fra nutiden, viser, at hele dette område nu er taget af havet.

Det var derfor ikke muligt at sætte den sten, der nu er rejst i 300-året for kampen, på selve åstedet. Man valgte da at anbringe stenen på et sted, som de flygtende forsvarere og de efterfølgende svenskere må have passeret, et sted, hvor stenen kan blive set af mange og bidrage til at holde mindet om kampen og vore fædres forsvarsvilje levende.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1957, side 277-289)